

حوزة علمیه زنجان در گذر زمان

و کرامت الله محمدی زنجانى و ابانلوئى

مجان کتب

زستان ۱۳۹۸

سرشناسه	محمّدی زنجانی دابانلوئی ، ذکرالله ، ۱۳۵۰-
عنوان و نام‌پدیدآور	حوزه علمیّه زنجان در گذر زمان / ذکرالله محمّدی زنجانی دابانلوئی .
مشخصات نشر	زنجان: نیکان کتاب، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۲۳۴۸ص.
شابک	۳- ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۶۵۷۶
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
موضوع	حوزه علمیّه زنجان
موضوع	حوزه های علمیّه — ایران — تاریخ
موضوع	Islamic theological seminaries -- Iran -- History
موضوع	حوزه‌های علمیّه -- ایران -- زنجان -- تاریخ
موضوع	Islamic theological seminaries -- Iran -- Zanzan -- History
موضوع	زنجان
موضوع	Zanzan (Iran):
موضوع	
رده بندی کنگره	P ۷۴/۴
رده‌بندی دیوینی	۲۹۷ .۷۱۰ .۵۳۴
شماره کتابشناسی ملی	۷۴۰۱۰ :

حوزه علمیّه زنجان در گذر زمان

ذکرالله محمّدی زنجانی دابانلوئی

امور فنی: نیکان کتاب

لیتوگرافی : ولیعصر

چاپ اول: زمستان ۹۸

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۶۰۰۰ تومان

شابک: ۳- ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۶۵۷۶

دفتر نشر:

زنجان: چهارراه سعدی، روبروی بانک پاسارگاد، کوچه شهید باقری، ساختمان سپهر، واحد ۴

تلفکس: ۲-۲۴-۳۳۳۳۵۴۱

Email: Nikanketab@yahoo.com

www.nikanketab.ir

فهرست مطالب

۱۳.....	پیس گفتار
---------	-----------------

فصل اول:

موقعیت جغرافیایی و پیشینه تاریخی زنجان

۱۹.....	موقعیت جغرافیایی
۲۰.....	شهرستان زنجان
۲۰.....	شهر زنجان
۲۲.....	پیشینه تاریخی

فصل دوم:

علما و حوزه علمیه زنجان از زمان امام علی (ع) تا زمان قاجار

۳۳.....	عالمان زنجان از زمان امامه هدی علیهم السلام تا زمان علامه علی (ع)
۳۳.....	۱. حمدان بن اسحاق زنجان (ریحانی) قزوینی
۳۴.....	۲. حسن بن حسین زنجان
۳۴.....	۳. محمد بن هارون زنجان
۳۴.....	۴. عثمان زنجان
۳۵.....	۵. ابوسعید زنجان
۳۵.....	۶. عبدالله بن محمد ابهری
۳۵.....	۷. احمد بن اسحاق ابهری
۳۵.....	۸. حسین بن محمد زنجان (ریحانی)
۳۶.....	۹. نصر بن هبة الله بن نصر زنجان
۳۶.....	۱۰. ابوالمظفر لیث بن سعد بن لیث اسدی
۳۷.....	۱۱. سید دولت شاه بن امیر علی بن شرف شاه حسینی ابهری

۱۲. سید کمال الدین رضا ابن ابی زید بن هبة الله حسني ابهری..... ۳۸
۱۳. سید کمال الدین عبد العظیم بن محمد بن عبد العظیم حسني ابهری..... ۳۸
۱۴. عبدالعزیز بن محمد بن عیسی ابهری..... ۳۸
۱۵. طالب بن علی علوی حسینی ابهری..... ۳۸
۱۶. ابو نصر اسماعیل بن اسحاق بن عبد الله ابهری..... ۳۸
۱۷. محمد بن احمد بن شاکر زنجانی..... ۳۹
۱۸. مکی بن بندار بن مکی بن عاصم زنجانی..... ۳۹
۱۹. ابوالقاسم یوسف بن حسن زنجانی..... ۳۹
۲۰. اداق بن محمد زنجانی..... ۳۹
۲۱. ابوطالب زنجانی..... ۴۰
- حوزه علمیه زنجان از دوران علامه حلی (ره) تا صفویه..... ۴۱
۱. علامه حلبی (م ۷۲۶)..... ۴۲
۲. فخرالمحققین (۶۸۰ - ۷۱۰ ق)..... ۴۸
۳. شمس الدین محمد بن محمود آمدی (م ۷۵۳)..... ۴۹
۴. ملا حسن کاشی آملی..... ۵۰
- حوزه علمیه زنجان در دوره صفویه..... ۵۲
۱. سید برهان الدین موسوی..... ۵۲
۲. سید سلیم - بن سید برهان الدین - موسوی..... ۵۴
۳. سید محسن - بن سید سلیم - موسوی..... ۵۴
۴. شیخ محمد بن اسحاق بن محمد (فاضل ابهری)..... ۵۵
۵. ملا علی بن حسین زنجانی..... ۵۵
- حوزه علمیه زنجان از انقراض صفویه تا آغاز زندیه..... ۵۷
- حوزه علمیه زنجان در دوره زندیه..... ۵۹
۱. حاج ملا محمد زنجانی معروف به حاجی آقا (متوفای ۱۲۱۰ ق)..... ۶۲
۲. سید کاظم موسوی میرزائی..... ۶۳

فصل سوم:

حوزه علمیه زنجان در دوره قاجار

- سلسله قاجاریه..... ۶۷
- الف) از آغاز قاجاریه تا پیروزی انقلاب مشروطیت..... ۶۷
- ب) از پیروزی انقلاب مشروطیت تا انقراض قاجاریه..... ۶۹
- سیاست مذهبی ایران در دوران قاجار..... ۷۰
- عوامل تأثیرگذار در تثبیت جایگاه علما و مرجعیت شیعه در دوره قاجار..... ۷۰

۷۳	حاکمان زنجان در دوران سلسله قاجار.....
۷۳	۱. عبدالله خان اوصانلو (اوسالو).....
۷۳	۲. عبدالله میرزا.....
۷۴	۳. مجدالدوله امیر اصلاخان.....
۷۵	آداب و رسوم مذهبی مردم زنجان در دوران قاجار.....
۷۵	۱. آرمینوس وامبری (خاورشناس مجاری).....
۷۶	۲. موریس دو کوتز بونه.....
۷۷	۳. روزنامه سفر آذربایجان.....
۷۹	مساجد مدارس علمیه زنجان در دوران قاجار.....
۷۹	۱. مسجد و مدرسه میرزائی پائین.....
۷۹	۲. مسجد و مدرسه خانم.....
۸۰	۳. مسجد میریه یا ییرو.....
۸۰	۴. مسجد و مدرسه آقا غم.....
۸۰	۵. مسجد و مدرسه اسپه فتح الله.....
۸۰	۶. مسجد حاج میر بهاء الدین (شیرازی).....
۸۱	۷. مسجد و مدرسه چهل ستون.....
۸۱	۸. مسجد ارک (آیه الله دستغیب).....
۸۱	۹. مسجد عباسقلی خان.....
۸۲	۱۰. مسجد یری پایین (آیه الله مطهری).....
۸۲	۱۱. مسجد یری بالا.....
۸۲	۱۲. مسجد حاج سید محسن (دروازه رشت).....
۸۲	۱۳. مسجد آقا میرزا احمد (دباغلو).....
۸۳	۱۴. مسجد حاج لطف الله (مسگرها).....
۸۳	۱۵. مسجد و مدرسه نصراله خان.....
۸۳	۱۶. مسجد شیخ فیاض.....
۸۳	۱۷. مسجد اسحاق میرزا.....
۸۴	۱۸. مسجد حسینی (ع).....
۸۴	۱۹. مسجد داود قلی.....
۸۴	۲۰. مسجد جامع (سید).....
۸۵	***.....
۸۶	عالمان زنجان در دوره قاجار.....
۸۶	۱. حضرت آیه الله میرزا ابراهیم حکمی زنجان.....

حوزه علمیه زنجان در گذر زمان

۲. علامه آقا میرزا مجید حکمی زنجانی ۸۹
 ۳. حضرت آیه الله سید محمد سردانی زنجانی ۸۹
 ۴. حضرت آیه الله سید عبدالواسع زنجانی ۹۱
 ۵. حضرت آیه الله سید ابوالقاسم موسوی میرزائی ۹۲
 ۶. حضرت آیه الله سید ابوالکلام موسوی میرزائی ۹۵
 ۷. حضرت آیه الله ملا علی قاریوزآبادی ۹۷
 ۸. حضرت آیه الله ملا قربانعلی زنجانی ۱۰۰
 - نقش حوزه علمیه زنجان در فتنه بایست ۱۰۶
 - نقش حوزه علمیه زنجان در انقلاب مشروطیت ۱۱۵
- فصل چهارم:**

حوزه علمیه زنجان در عصر پهلوی

- دوره پهلوی اول ۱۲۱
- الف) نگاهی مختصر به مهم ترین حوادث دوران رضا خان ۱۲۱
۱. رسیدن به سلطنت (۱۳۰۴ - ۱۳۰۵ ش) ۱۲۱
۲. تاجگذاری و حوادث پس از آن ۱۲۲
۳. آغاز درگیری مستقیم بین رضا شاه و علمای ۱۲۴
۴. تبعید آیه الله مدرس ۱۲۶
۵. قانون متحد الشکل بودن لباس ۱۲۶
۶. سفر رضا شاه به ترکیه ۱۲۷
۷. فاجعه مسجد گوهرشاد ۱۲۸
۸. کشف حجاب ۱۲۹
۹. در گذشت آیه الله حاج شیخ عبدالکریم حائری ۱۳۰
۱۰. عاقبت دیکتاتور ۱۳۰
- ب) حوزه علمیه زنجان در دوره پهلوی اول ۱۳۱
۱. حضرت آیه الله سید محمود حسینی (والد معظم آقا سید عزالدین زنجانی) ۱۳۲
۲. حضرت آیه الله سید محمد مجتهد زنجانی ۱۳۷
۳. حضرت آیه الله سید مهدی میرزایی زنجانی ۱۳۸
۴. حضرت آیه الله شیخ عباس طارمی ۱۳۹
۵. حضرت آیه الله آقا میرزا احمد زنجانی ۱۴۱
۶. حضرت حجة الاسلام و المسلمین آقا سید تقی حسینی سلطانیه ای ۱۴۳
- ج) موضع گیری علما و حوزه علمیه زنجان در دوره پهلوی اول ۱۴۴
۱. موضع گیری برخی از علما و شخصیت های زنجانی در مجلس مؤسسان ۱۴۴

۲. موضع گیری علما و حوزه علمیه زنجان در قضیه کشف حجاب..... ۱۴۷
- دوره پهلوی دوم..... ۱۵۰**
- الف) مروری کوتاه بر حوادث مهم دوران محمدرضا شاه..... ۱۵۰
۱. سوگند محمدرضا شاه در مجلس شورای ملی..... ۱۵۰
۲. سخنرانی شاه جدید، پس از مراسم سوگند..... ۱۵۱
۳. تشکیل کنگره ملی حزب دمکرات آذربایجان و تشکیل حکومت پیشه وری..... ۱۵۲
۴. اقدامات احمد قوام برای مقابله با تجزیه طلبان..... ۱۵۳
۵. ملی شدن صنعت نفت ایران..... ۱۵۷
۶. سقوط دولت مصدق..... ۱۵۷
۷. استحضار آیه الله العظمی حاج آقا سید حسین بروجردي..... ۱۵۸
۸. اصلاحات ارضی..... ۱۵۸
۹. در گذشت حضرت آیه الله کاشانی..... ۱۵۹
۱۰. تصویب لایحه تأسیس انجمن های ایالتی و ولایتی..... ۱۵۹
۱۳. طرح انقلاب سفید..... ۱۵۹
۱۴. حمله به مدرسه فیضیه..... ۱۶۰
۱۶. کاپیتولاسیون و تبعید امام خدائی..... ۱۶۳
۱۸. تغییر تقویم هجری به شاهنشاهی..... ۱۶۴
۱۹. قیام ۱۹ دی مردم قم..... ۱۶۴
۲۰. هجرت امام از عراق به فرانسه..... ۱۶۵
۲۱. بازگشت امام خمینی به میهن..... ۱۶۶
- ب) حوزه علمیه زنجان در دوره پهلوی دوم..... ۱۶۶**
۱. حضرت آیه الله آقا سید محمود حسینی (پدر آقا سید عزالدین زنجانی)..... ۱۶۶
۲. حضرت آیه الله آقا سید عزالدین حسینی زنجانی..... ۱۶۶
۳. حضرت آیه الله حاج سید هاشم موسوی زنجانی..... ۱۷۵
۴. حضرت حجة الاسلام و المسلمین آقا سید مجتبی موسوی..... ۱۷۷
۵. حضرت آیه الله آقا سید حسین نجفی میرزائی..... ۱۷۹
۶. حضرت آیه الله آقا میرزا عبدالرحیم واسعی..... ۱۸۲
- ج) مواضع علما و حوزه علمیه زنجان در دوره پهلوی دوم..... ۱۸۷**
۱. موضع برخی از عالمان نام آور این دیار در رابطه با تجزیه زنجان..... ۱۸۸
۲. نقش علمای زنجان در ملی شدن صنعت نفت..... ۱۸۸
۳. نقش علمای زنجان در نهضت امام خمینی..... ۱۸۹
- جمع بندی..... ۱۹۳**

فصل پنجم:

حوزه علمی زنجان در دوران جمهوری اسلامی

حوزه علمی زنجان از دوران زعامت حضرت آية الله العظمي آقا سيد عزالدین حسيني تا دوران زعامت حضرت آية الله آقا سيد اسماعيل موسوي (۱۳۵۷/۱۱/۲۵ - ۱۳۶۱/۳/۲۹ ش).....	۱۹۷
ساماندهي حوزه علمی زنجان.....	۲۰۲
حوزه علمی زنجان در دوران زعامت حضرت آية الله حاج سيد اسماعيل موسوي (۱۳۶۱/۳/۲۹ - ۱۳۸۱/۹/۲۷ ش).....	۲۰۷
مدیران مدرسه علمی و لیعصر (عج).....	۲۰۸
پیران مدرسه امام صادق (ع).....	۲۱۶
.....	۲۱۹
سخن آخر.....	۲۲۱
فهرست منابع.....	۲۳۱
الف) کتاب ها.....	۲۳۳
ب) مقالات.....	۲۴۵
ج) مصاحبه ها.....	۲۴۶

پیش‌گفتار

علم، معرفت، چراغ راه زندگی بشر است؛ از این رو، تمام انبیاء و ادیان آسمانی، به این مقوله مهم و حیاتی، عادت ویژه داشته‌اند؛ در دین مبین اسلام نیز توصیه زیادی به فراگیری علم و دانش شده است. انداختیم که شاید نسبت به هیچ موضوعی این قدر سفارش و تأکید نشده است؛ از قدیمی دین مانی که کتب اسلامی تدوین شده، در ردیف سایر دستورهای دینی از قبیل نماز و روزه، حج و جهاد، به معروف و نهی از منکر، بابی هم تحت عنوان «وجوب طلب العلم» باز شده، و علم به عنوان یکی از فرایض شناخته شده است.

این تأکید اسلام و پیامبر عظیم الشان آن (ص) و نیز ائمه هدی - علیهم السلام - باعث شد تا نهضتی فراگیر به تدریج در سراسر جهان اسلام شکل بگیرد؛ افراد مستعد از اطراف و اکناف جهان اسلام به مراکز علمی و حوزوی از مثل - مینه، کوفه و... رهسپار شدند تا جان‌های تشنه خود را از علم و معرفت سیراب سازند.

زنجانی‌ها نیز همانند سایر مسلمانان از زمان ائمه بزرگوار علیهم السلام - تاکنون، سعی کرده‌اند از قافله علم و فرهنگ عقب نمانند؛ در این نوشتار به تبیین تلاش‌های علمی زنجانی‌ها از زمان ائمه معصومین - علیهم السلام - تا دهه‌های اخیر و نیز به نحوه شکل‌گیری حوزه علمیه در زنجان و به نقش سیاسی - اجتماعی آن پرداخته شده است؛ این گونه پژوهش‌ها، از یک سو باعث آشنایی نخبگان و پژوهشگران ایران زمین، با حوزه پرافتخار زنجان خواهد شد و از سوی دیگر طلاب و دانشجویان و پژوهشگران آن خطه را با گذشته درخشان خود آگاه می‌سازد و نیز باعث ایجاد انگیزه به ویژه در نسل جوان برای تلاش‌های علمی می‌شود.

حائز توجه آن که تاکنون هیچ تحقیقی به‌طور مستقل به بررسی سیر تاریخی حوزه علمیه و نقش سیاسی - اجتماعی آن در زنجان نپرداخته است؛ البته تک‌نگاری‌هایی به صورت کتاب

حوزه علمیه زنجان در گذر زمان

و پایان نامه تاکنون عرضه شده و این آثار به برخی از علما و مسائل مربوط به زنجان پرداخته اند، که ما در تدوین این رساله، با حفظ امانت، نهایت استفاده را از آن ها برده ایم. در این پژوهش سعی بر این بوده که سیر حوزه علمیه زنجان از آغاز تا اوایل دهه هشتاد (۱۳۸۱/۹/۲۷) مشخص شده، و حتی الامکان معلوم گردد که این حوزه مقدسه چه نقشی در تحولات سیاسی، اجتماعی ایفا کرده است.

در این راستا به این نکات پرداخته ایم که از زمان ائمه معصومین - علیهم السلام - تا زمان صفویه به عالمانی از دیار زنجان ظهور کرده، و در دوران صفوی ها، کدام فرزندان در زنجان و در دوره آن مشغول خدمت به اسلام و قرآن بوده اند؛ سپس دوران قاجار را تشریح کرده و اوضاع حوزه علمیه را در زمان قاجار، و بعد پهلوی بررسی نموده ایم؛ در نهایت حوزه علمیه زنجان را در دوران انقلاب اسلامی مورد کنکاش تاریخی قرار داده، و در کنار همه این ها، نیم نگاهی بر نقش علمای زنجان در حوادث ادوار زمانه کرده ایم.

این کتاب شامل فصول زیر است:

فصل اول: موقعیت جغرافیایی، سینه تاریخ زنجان؛

فصل دوم: علما و حوزه علمیه زنجان از زمان ائمه (ع) تا زمان قاجار؛

فصل سوم: حوزه علمیه زنجان در دوره قاجار؛

فصل چهارم: حوزه علمیه زنجان در دوره پهلوی

فصل پنجم: حوزه علمیه زنجان در دوره بعد از انقلاب.

در هر فصل سعی شده حتی الامکان، عالمان و اندیشمندان برجسته، ذکر و به نقش سیاسی، اجتماعی، دینی، اخلاقی، اعتقادی، علمی و فرهنگی آنان پرداخته شود. در اینجا بر خود لازم می دانم که از کسان بسیاری یاد کنم که یا در انجام این پژوهش یاریگر بوده اند و یا به خاطر خدماتی که داشته اند، شایسته و بایسته است که نامی از ایشان به یادگار بماند.

حضرات اساتید بزرگوار شیخ محمد رضا جباری، سید حسین فلاح زاده و حسین ایزدی که زحمت مطالعه و تذکرات نکات مهم را متقبل شده اند.

همه بزرگوارانی که به گردن نویسنده حق دارند و یا در تدوین این رساله، بنده حقیر را مورد لطف و مرحمت خود قرار داده اند؛ از جمله: حضرات آیات، حجج اسلام، آقایان و خانم ها:

مرحوم شیخ مسلم ملکوتی، مرحوم شیخ محمدتقی خاتمی، مرحوم شیخ محمد اکبری،
 مرحوم شیخ حسینعلی اکبری، مرحوم شیخ صفرعلی هادی، شیخ محمد اسماعیل نوری،
 شیخ ابراهیم محمدی اصل، سید محمد حسینی، شیخ کریم امینی (ابوالشهیدین: مهدی و
 محسن)، شیخ امین الله غفاری (ابوالشهید: امیرعلی)، سیدحسین جعفری، مرحوم سید
 ابوطاهر علوی، سید حسین موسوی (فرزند آقاسید هاشم)، سید محمدحسین موسوی (فرزند
 سید ابوالفضل)، شیخ سیف الدین محمدی، شیخ ابوالفضل مصطفوی، شیخ بیت الله بیات،
 شیخ حسن بیات، شیخ علی حسینی، شیخ علی صالحی، شیخ سلطانی اصحابی، شیخ علی
 الداسی، شیخ محمد رضا اسکندری، شیخ جعفر رحیمی، سید علی طالبی، شیخ اسدالله
 مطهری، شیخ محمدی، شیخ حسین قنبری، شیخ کریم حسینی، شیخ اصغر محمدی،
 شیخ اصغر زانی، شیخ مهدی باقری، شیخ عبدالله واسعی، شیخ محمد ابراهیم یآوری، شیخ
 یاسر مقدم پناه، شیخ زین الله باسی، شیخ امیرعلی حسنلو، شیخ قهرمان کرمی، شیخ محمد
 نظری، شیخ ذوالفقار باسی، شیخ حسین عسکرلو، شیخ مهدی مهدی نیا، شیخ محمدباقر
 اکبری، شیخ مالک اشتر شریفی، شیخ ابوالفضل شریفی، شیخ حاتم سهرابی، شیخ محمدعلی
 جهانی، شیخ محسن کبیری، شیخ ربیع العابدین، شیخ کریم خان محمدی، شیخ صفدر
 کریمی، شیخ محمدجواد سائلی، امیرحسین جلیل نژاد، شیخ هادی بکشلو، شیخ محمد
 شیر، شیخ علی اصغر نصیری، شیخ صفی الله بشیری، شیخ جواد صمدی، شیخ جواد
 جعفری، شیخ یاور خدا بنده لو، شیخ قدرت الله مجیدی، شیخ تقی هادی، شیخ محرمعلی
 هادی، شیخ رسول اکبری، یوسف عباسی، یوسف خان محمدی، مرحوم ابراهیم خان محمدی،
 مرحوم رسول نظری، مرحوم رحمت الله داداشی، مرحوم سید حسن موسوی واسعی، اسماعیلی
 اکبری، محمدعلی مؤمنی، بهرام اکبری، عبدالله هادی، حسن اکبری، محمدعلی اکبری،
 کربلانی رحمان اکبری (شوهر خاله عزیزم بانو آسیه)، علی اکبر صیدی (ابراهیم قاسمی،
 مرحوم کربلانی اژدر تعزیه خوان نهاوسی، مرحوم کربلانی اسماعیل مخالف خوان نهاوسی،
 مرحوم میرزا رجب تعزیه خوان باریکایی، مرحوم میرزا ابراهیم تعزیه خوان حله آبادی، مرحوم
 میرزا رضا تعزیه خوان سجاسی، مرحوم رستمعلی اکبری (فرزند حاج عبدالصمد)، خانم ها ایران
 مولایی، سیده شهلا میرزائی و اکرم اکبری؛

خاله عزیزم سرکار خانم اکرم اکبری، شوهر عزیزش (کربلانی زیدالله) و فرزندان
 محترمش، به ویژه آقاشیخ محمد اکبری؛

برادران عزیزم، آقایان شیخ حسن، شیخ حسین و شیخ علی محمدی؛

حوزه علمیه زنجان در گذر زمان

همسر عزیز و صبورم بانو خدیجه هادی، فرزندانم (فاطمه و زهرا) و دامادهای عزیزم، آقایان شیخ محمدرضا عباسلو و شیخ محمدجواد یکتائی؛
 در نهایت، از جناب آقای صادق برزگر و همکارانش به خاطر صفحه آرایی، طراحی جلد و ...
 تشکر و قدردانی می‌کنم.
 خدایا چنان کن سرانجام کار تو خشنود باشی و ما رستگار
 « وَ آخِرُ دَعْوَانَا أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ».

حوزه مقدسه قم

۱۳۹۸/۱۰/۳۰ برابر با ۴۲ جمادی الاول ۱۴۴۱

ذکرآله محمدی زنجان دابانلوئی

www.ketab.ir